

УДК 332.33(477.86)

ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРИДНІСТРОВСЬКОГО ПОКУТТЯ

(на прикладі Городенківського району Івано-Франківської області)

Г. Лоїк, к. е. н., Б. Заячківська, аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли земля стає повноцінним товаром, актуальним є вивчення земельно-ресурсного потенціалу (ЗРП) з метою доцільного і раціонального його використання. Особливо це стосується сільських територій, у яких ЗРП є основою економічного розвитку, забезпечуючи потреби суспільства в сировині й товарах народного споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження теоретико-методологічних основ раціонального використання ЗРП зробили науковці України: М. В. Андрійшин, І. К. Бистряков, П. П. Борщевський, Д. С. Добряк, Б. М. Данилишин, Д. І. Гнаткович, О. П. Канаш, Л. Я. Новаковський, М. Г. Ступень, А. М. Третяк, М. А. Хвесик та низка інших.

Проте недостатньо вивчений ЗРП Придністровського Покуття, яке має специфічні особливості в міру природних чинників.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення структури земельно-ресурсного потенціалу Придністровського Покуття і його сільськогосподарського використання. Для цього потрібно виявити основні компоненти ЗРП, його структуру і територіальну диференціацію. Дослідження велось у межах Городенківського району Івано-Франківської області, який є осередком Придністровського Покуття.

Нами поставлено завдання:

- 1) дослідити сучасний стан використання ЗРП на досить складних закарстованих територіях;
- 2) виявити процеси як природного, так і техногенно активізованого карстоутворення та інші руйнівні процеси;
- 3) врахувати розвиток карстових процесів у системі землеустрою;
- 4) оцінити ЗРП Придністровського Покуття і дати пропозиції щодо його раціонального та екологічнобезпечного використання.

Виклад основного матеріалу. ЗРП Городенківського району охоплює всі земельні ресурси, які використовуються чи можуть бути використані як засоби виробництва в сільському та лісовому господарствах, а також є чи можуть бути просторовим базисом для розміщення й розвитку галузей економіки району.

Земельний фонд Городенківського району становить 74,72 тис. га. Сільськогосподарські угіддя займають 59,45 тис. га, з них найбільшу питому вагу складають рілля – 82,13 %, природні кормові угіддя – 15,78 %, багаторічні насадження – 2,09 % (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика сільськогосподарських угідь та ознак, які впливають на родючість ґрунтів Городенківського району*

Сільськогосподарські угіддя	Площа всього, га**	Площа, %	Розміщені на схилах 1-3°, %	Кислі, %	Перезволожені, %	Заболочені, %	Кам'янисті, %	Піддані водній ерозії /змиті/, %
Рілля	48830	82,13	74,79	78,53	4,10	5,20	0,72	21,94
Багаторічні насадження	1242	2,09	61,48	42,80	0,43	22,11	3,71	32,52
Сінокоси	2647	4,45	47,31	72,69	3,77	36,11	1,49	48,11
Пасовища	6733	11,33	49,72	56,83	10,27	34,20	10,15	36,14
Всього с.-г. угідь	59452	100,00						

Усю сукупність чинників, що впливають на стан ЗРП району, можна поділити на три основні групи: суспільні, екологічні та природні. Основними складовими групи суспільних чинників є форми організації виробництва, демографічна ситуація, ринок праці, рівень інтенсивності сільськогосподарського виробництва, ринкова інфраструктура. Екологічні чинники визначають екологічну ситуацію та її вплив на використання земель, якісні та кількісні показники ЗРП.

Групу природних чинників складають природні умови та різні види природних ресурсів. До них належать: рельєф, клімат, водний режим території, інженерно-геологічні умови, ґрунтовий покрив, а також природні явища, які характерні для конкретної території.

Залежно від ступеня й характеру розчленованості рельєфу на території району можна виділити такі геоморфологічні одиниці: височина Правобережного Придністров'я, Тлумацько-Городенківське зниження, Корнівсько-Гвіздецька гряда. Височина Правобережного Придністров'я тягнеться вздовж правого берега Дністра смугою 10-15 км. Вона характеризується наявністю великих пластоподібних масивів, які розчленовуються глибокими долинами правих приток р. Дністра.

Територія Городенківського району вирізняється геоморфологічною особливістю, зокрема поширенням карстових форм рельєфу, розвиток яких зумовлений близьким заляганням до поверхні гіпсоангідритів, які легко піддаються вилугуванню, розчиненню атмосферними і підземними водами, утворюючи печери, провалля, невеликі лійки та навіть великі улоговини. Інтенсивному розвитку карстових форм сприяє велика тріщинуватість гіпсоангідритів, яка виникла внаслідок неотектонічних рухів, які погнули,

* Відповідно до технічного звіту про характеристику угідь за механічним складом та ознаками, що впливають на родючість ґрунтів Івано-Франківської області.

** Згідно з формою 6-зем Городенківського району.

пожолобили товщу гіпсів, утворивши підняття, виявлені в сучасному рельєфі довгими і плоскими пасмами (Вільшаницьке, Олешівське, Чернелицьке, Хотимирське тощо), та зниження, що нагадують широкі жолоби (Глумач-Городенківське, Чортовецьке тощо). У процесі цього «пожолоблення» гіпсоангідритів у них виникло безліч тріщин, які стали початковими зародками карстових форм.

Карст належить до найскладніших геологічних процесів, що перешкоджають господарській діяльності, а тому вимагають усебічного вивчення. Карстові форми рельєфу поглинають поверхневий стік з атмосферних опадів, переводячи його в підземний.

Спостереження за поширенням і розвитком карстових процесів ускладнюється ще й тим, що вони мають як наземне, так і підземне поширення. Тому першочерговими завданнями є формування комплексу заходів для припинення розвитку карстових процесів. Карстові форми рельєфу впливають на рівень використання земельного ресурсного потенціалу, розміщення інженерних комунікацій, будівництво, прокладання газових труб, буріння свердловин тощо. Дослідження карсту є необхідним і складним завданням, від якого залежатиме не лише доцільність використання земель, а й безпека життєдіяльності.

Отже, землекористування Городенківського району перебуває у складних інженерно-геологічних умовах розвитку карстових явищ.

Тому під час територіальної організації землекористування потрібно встановити:

- розповсюдження та інтенсивність прояву карсту, закономірності його розвитку;
- стійкість земель відносно карстових провалів і осідань;
- особливості фізико-механічних властивостей ґрунтів, пов'язаних з карстом;
- можливість розвитку карсту під впливом природних і техногенних чинників під час інтенсивного використання земельних угідь із залученням сучасної сільськогосподарської техніки.

З огляду на це можна передбачити відповідні умови раціонального використання земель, а також протикарстові заходи. Для цього конче потрібно ознайомитися з наявними інженерно-геологічними вишукуваннями, які містять маршрутні спостереження з карстологічним обстеженням місцевості, вивчити агресивність вод до карстових порід і, що дуже важливо, прояв карсту безпосередньо на земній поверхні (карри, понори, лійки, карстово-ерозійні впадини та інші форми рельєфу).

Карри являють собою дрібні форми рельєфу у вигляді паралельно розміщених крутостінних борозен глибиною до 1-2 м.

Понори – це природний отвір на поверхні закарстованого масиву, який поглинає дощову, талу і річкову воду, відводячи її углиб [4, с. 178, 181].

Особливу увагу треба звернути на карту закарстованості, яка додається до звіту про інженерно-геологічні вишукування. І на основі отриманої інформації встановлюють категорії стійкості земель щодо карстових провалів. Вони поділяються за двома показниками: інтенсивністю провалотворення (км/рік, випадки) і середнім діаметром карстових провалів (м) [2, с. 24].

Карсти розвинені на схилах вододілів. Їх розвиткові сприяє слабохвилястий рельєф місцевості та легка розчинність гіпсів. Тому потрібно їх остерігатися під час будівництва.

Ґрунтовий покрив району досить складний. Це пов'язано з різноманітними умовами рельєфу, складом ґрунтоутворних порід, умовами поверхневого та ґрунтового зволоження і рослинності. В основному переважають тут опідзолені ґрунти. На високих і вузьких вододілах по берегах ріки Дністра та інших річок переважають ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти, різного ступеня змитості. На більш вирівняних і високих вододілах переважають темно-сірі та чорноземи опідзолені зі змитими та незмитими відмінами. На високих вирівняних вододілах поширені чорноземи опідзолені вилугувані. На вододілах із розвинутим мікрорельєфом у вигляді карстових лійок поширені чорноземи глибокі деградовані та чорноземи мочаристі.

На високих вирівняних слабостічних вододілах поширені дернові опідзолені ґрунти, у заплавах річок і днищах балок – лучно-чорноземні і лучні глеюваті та глейові. На ділянках з періодичним або постійним перезволоженням переважають болотні та торфоболотні ґрунти. Загалом у районі виділено вісім типів ґрунтів, які розчленовані на 120 ґрунтових відмін.

Провідне місце в економіці району займає сільське господарство, спеціалізоване в рослинництві на вирощуванні зернових культур та буряків, а у тваринництві – на виробництві молока і м'яса великої рогатої худоби. У галузевій структурі сільського господарства рослинництво становить 60 %, тваринництво – 40 %.

З 61,4 тис. га земель сільськогосподарського призначення сільськогосподарські угіддя займають 59,4 тис. га. Майже вся рілля перебуває в обробітку, за винятком невеликих площ земель запасу в окремих сільських радах. Це землі, які згідно з чинним законодавством можна передавати в оренду лише через аукціон.

На Городенківщині площа орних земель за останні три роки збільшилась за рахунок перелогів на 10,6 тис. га, і нині в користуванні перебуває 48,6 тис. га. Завдяки інвесторам практично всі землі залучені до обробітку і дають відповідний прибуток.

У районі ведуть виробничу діяльність 50 агроформувань різних форм власності, які мають у користуванні (в оренді) 28,15 тис. га ріллі, громадянами району використовується 20,48 тис. га ріллі.

Основним товарним виробництвом є реалізація зерна, ріпаку, цукрових буряків, картоплі, овочів, молока, м'яса та яєць. Особисті селянські господарства є основним виробником картоплі – 98 %, овочів – 99 %, молока – 93 %, м'яса – 95 %, зерна – 30% від загального обсягу у районі.

У структурі посівних площ зернові культури займають 63,4 %, технічні культури – 16,8 %, картопля – 8,3 %, овочі – 3,0%, кормові культури – 8,5 %.

У районі також спеціалізуються певні господарства на насінництві: «Сортостанція», ПФГ «Поточище», СВК «Шевченка», ППА «Вільхівці».

Основним резервом нарощування обсягів виробництва продукції рослинництва є вдосконалення структури посівних площ сільськогосподарських культур, дотримання сівозмін, застосування новітніх технологій, нової продуктивної техніки та впровадження нових сортів.

Найкращі показники з виробництва зерна у Городенківському районі становлять 58-62 ц/га.

Однією з основних причин, що стримують виробництво сільськогосподарської продукції, є недосконала цінова політика, закупівельні ціни на сільськогосподарську

продукцію, які не покривають затрат на її виробництво. Особливо низькі ціни на продукцію тваринництва, молоко та м'ясо великої рогатої худоби. Переробник продає продукцію у 2-3 рази дорожче. Торгівля додає ціну ще в 3-4 рази і в результаті з року в рік зменшується поголів'я тварин в особистих селянських господарствах.

У Городенківському районі позитивним є те, що створюється нова інфраструктура аграрного ринку, яка представлена обслуговуючими сільськогосподарськими кооперативами. На сьогодні діють п'ять таких кооперативів, які заготовляють сільськогосподарську продукцію у населення на місцях і реалізують її на ярмарках району й області [1].

Незважаючи на досить складні природні умови, зокрема геологічні, Городенківський район залишається традиційним аграрним регіоном області. У ньому вирощується понад 15% сільськогосподарської продукції Івано-Франківської області (табл. 2).

Із загальної площі ріллі Городенківського району, що становить 82,13% від загальної площі сільськогосподарських угідь, 74,79 % розташовані на рівнинних місцевостях, у межах від 1 до 3°. Однак майже вся рілля представлена на кислих ґрунтах, що становить 78,53 % від її загальної площі. Значна частина земельних ресурсів обмежено придатні, а то і взагалі непридатні для інтенсивного використання, особливо ті, що розміщені на перезволожених, заболочених, кам'янистих та підданих водній ерозії землях. Вони становлять приблизно 1/3 від загальної площі ріллі (див. табл. 1). Також потрібно вилучати із сільськогосподарського землекористування значну площу земель, де поширений поверхневий карст.

Аналіз стану земельних ресурсів Городенківського району засвідчує про широкий спектр геоекологічних проблем: надмірна розораність, недостатня забезпеченість ґрунтів поживними речовинами та наявність великих площ закарстованих земель. Для раціонального використання земель необхідно насамперед забезпечити їх оптимальне співвідношення. Визначаючи придатність ґрунтів для вирощування сільськогосподарських культур, потрібно керуватися відповідними шкалами, які розроблені науковцями Д. С. Добряком, О. П. Канашем, Д. І. Бабміндрою, І. А. Розумним [3, с. 249]. У цих шкалах диференційовані ознаки і властивості ґрунтів, відображені класифікаційні позиції залежно від провінційних умов, у тому числі кліматичних, враховані можливі процеси деградації земель за їх інтенсивного використання.

Таблиця 2

Характеристика основних сільськогосподарських культур, вирощених у
Городенківському районі за 2011 рік*

Характеристика	Озима пшениця	Кукурудза на зерно	Картопля	Цукрові буряки	Ріпак озимий
Посівні площі	10190	8338	3642	2744	2769

* Згідно з Паспортом Городенківського району (основні показники економічного і соціального розвитку району за 1950-2011 роки).

сільськогосподарських культур, га					
Урожайність сільськогосподарських культур, ц з 1 га	50,0	76,7	131,6	311,2	32,3
Виробництво сільськогосподарських культур, т	43007	61660	58226	68319	10897

Шкали придатності земель складені за такими градаціями: I – найпридатніші землі; II – землі середньої придатності; III – обмежено придатні землі; IV – землі низької придатності (придатні після проведення меліорації, якщо вона є екологічно й економічно доцільною); V – непридатні землі.

На основі вартісної оцінки сільськогосподарських угідь і їх якісної характеристики обчислено ЗРП Городенківського району (табл. 3).

Таблиця 3

Земельно-ресурсний потенціал Городенківського району

Характеристика	Вид сільськогосподарських угідь			
	рілля	багаторічні насадження	сіножаті	пасовища
1	2	3	4	5
Середня вартість 1 га станом на 1995 рік, грн**	6289,8	4561,2	995,7	946,9

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5
Коефіцієнт індексації з 1995 по 2012 рік	3,2			
Вартість 1 га станом на 2012 рік, грн	20127,2	14595,8	3186,3	3030,0
Площа, га	48830	1242	2647	6733
Земельно-ресурсний потенціал, млн грн	982,8	18,1	8,4	20,4
Сумарний земельно-ресурсний потенціал, млн грн	1029,7			
Густота потенціалу, тис. грн/га	17,32			

Висновки. У результаті вивчення ЗРП Городенківського району встановлено:

** Відповідно до нормативної грошової оцінки земель Городенківського району.

- загальна вартість земельних ресурсів району – 1,03 млрд грн, 1 га сільськогосподарських угідь – 17321,1 грн, 1 га ріллі – 20127,2 грн, 1 га багаторічних насаджень – 14595,8 грн, пасовищ – 3186,3 грн, сіножатей – 3030,0 грн;
- високий рівень освоєння земельних ресурсів (79,56 % земельного фонду становлять землі сільськогосподарського призначення);
- найвища частка земель перебуває у користуванні сільськогосподарських підприємств (52 %), у користуванні фермерських господарств – 12 %, особистих селянських господарств – 36 % ;
- висока розораність території (орні землі становлять 65,35 %). Це зумовлено якісною характеристикою ґрунтового покриву, який різноманітний за своїми генетичними ознаками, фізико-хімічними та водно-фізичними властивостями. Найбільш цінними і продуктивними ґрунтами у Городенківському районі є темно-сірі і чорноземи опідзолені, які займають близько 65 % площі під усіма сільськогосподарськими угіддями;
- високий рівень землезабезпеченості (у розрахунку на 1 особу припадає 1,07 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,88 га ріллі);
- висока еродованість земель (36,85 %), що вимагає під час сільськогосподарського обробітку пристосування до природних особливостей ландшафтів;
- екологічний стан (76,62 % усіх сільськогосподарських угідь розташовані на кислих ґрунтах, 7,72 % становлять заболочені, 4,39 % – перезволожені землі, 23,43 % – піддані водній ерозії та 1,32 % – кам'янисті);
- значне поширення карстів, які негативно впливають на рівень використання ЗРП, розміщення інженерних комунікацій, прокладання газопроводів, буріння свердловин тощо.

Бібліографічний список

1. Агропромисловий розвиток: за станом на 20 січня 2013 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Городенківської РДА. – Режим доступу : <http://gorodenka.at.ua/news/1-0-3>.
2. Інженерні вишукування для будівництва : ДБН А.2.1-1-2008. – [Чинний від 2008-07-01]. – К. : Мінрегіонбуд України, 2008. – 74 с. – (Державні будівельні норми України).
3. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова їх екологічнобезпечного використання / [Д. С. Добряк, О. П. Канаш, Д. І. Бабміндра, І. А. Розумний]. – 2-ге вид., доповн. – К. : Урожай, 2009. – 464 с.
4. Павловська Т. С. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар) : навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / Тетяна Сергіївна Павловська ; за ред. проф. І. П. Ковальчука. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 284 с.

Лоїк Г., Заячківська Б. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу Придністровського Покуття (на прикладі Городенківського району Івано-Франківської області)

Проведено ретроспективний аналіз розповсюдження карсту, закономірностей його розвитку і стійкості земель від карстових проявів (провалів, осідань), а відтак на прикладі Городенківського району Івано-Франківської області зроблено висновок щодо інтенсивності використання земельно-ресурсного потенціалу в складних інженерно-геологічних умовах Придністровського Покуття.

Ключові слова: земельно-ресурсний потенціал (ЗРП), землекористування, карстові форми рельєфу, раціональне використання земель.

Loyik H., Zayachkivska B. Estimatio of Pridnistrovske Pokuttya land resource potential (for example Horodenka district of Ivano-Frankivsk region)

The authors conducted a retrospective analysis of the dissemination of karst, the patterns of its development and sustainability to karst manifestations (dips, subsidence), then draw conclusions about the intensity of use of land resource potential for example Horodenka district of Ivano-Frankivsk region in complex engineering-geological conditions of Pridnistrovske Pokuttya.

Key words: land resources potential (LRP), land-use, karst landforms, rational land-use.

Лоик Г., Заячківська Б. Оценка земельно-ресурсного потенціала Придністровського Покуття (на прикладі Городенківського району Івано-Франківської області)

Проведен ретроспективний аналіз розповсюдження карста, закономірностей його розвитку і стійкості земель від карстових проявів (провалів, просядок), а потім на прикладі Городенківського району Івано-Франківської області зроблено висновок щодо інтенсивності використання земельно-ресурсного потенціалу в складних інженерно-геологічних умовах Придністровського Покуття.

Ключевые слова: земельно-ресурсний потенціал (ЗРП), землекористування, карстові форми рельєфу, раціональне використання земель.